

войводата на четата—лесно можеше да се констатира отъ прѣдмѣтитѣ, които приbralъ *Аюстоловъ* отъ студения трулъ на Ботева, че е убитъ войводата на четата. Горнитѣ свѣдѣния ние събрахме отъ Никола *Обртеноевъ*, Савва Пениевъ, Димитрото и Тодорчето, които видѣли съ очитѣ си, какъ Ботевъ се заклатилъ и падналъ отъ удара на черкезкия куршумъ; какъ при това растворилъ устата си, искалъ, види се, нѣщо да каже, но неможилъ, и какъ засналъ вѣчно подъ голата и студена канара. Право казва автора, че командующия черкезитѣ *Абазата Джумболетъ* е убитъ отъ Георги *Апостоловъ*. Очевидци разказватъ, че *Аюстоловъ* съ бързината на фокусникъ свалилъ отъ коня разбойника-черкезинъ, на когото и день днешенъ се пѣе пѣсенъта по *Бъло-Слатинско* и *Врачанско*.

Че стареца черкезинъ е ударилъ верѣдъ челото Ботева, това се констатира не само отъ самитѣ очевидци на смъртъта му, но и отъ слѣдующето обстоятелство: Заимовъ (слѣдъ разбѣгването на възстаницитѣ отъ черквата „Възнесение“ и слѣдъ клането въ Вратца), облѣченъ въ женски дрѣхи, съ паничка въ ржка, случайно миналъ покрай набученитѣ на колове глави около градския часовникъ; той позналъ главата на Ботева по челото, носа и бѣлѣга отъ лѣвата страна на челото; посрѣдъ челото зѣбела дунка, а носа, лицето и брадата биле оцалани съ запечена кръвъ.

На страницитѣ 460—468, Зах. Стояноевъ на кратко, но вѣрно, при това художествено, рисува нравственното състояние на бунтовническата чета слѣдъ смъртъта на войводата ѝ. Художествено ни рисува още звѣрскитѣ постѣпки на черкезитѣ съ изловенитѣ бунтовници; рисува подлия образъ на **покорната рая**, която вмѣсто да помага на бунтовницитѣ, прѣдава ги въ ржцетѣ на звѣроветѣ черкези, и за да отнема отъ тѣхъ по 300 гроша хвърля ги въ банканската яма. О, по-добрѣ бѣ да не съществуваха въ този прѣкрасенъ исторически романъ тѣзи страници: тѣ убиватъ изъ дѣното, тѣ унищожаватъ онуй тѣржественно настроение на читателя, когато слушаше българската команда: „полека“, „свѣсѣмъ полека“ въ парахода Радецки, и когато се вслушваше въ възстаническитѣ гърмежи при Милень-камъкъ . . . Не, не трѣба да се примѣчатъ тѣзи грозни факти, защото това би значило да намалимъ славата на падналитѣ борци за народната свобода. Нека видятъ и чуятъ бѣдѣшитѣ поколѣния на каква висока степенъ отъ патриотизъмъ сѣ стояли падналитѣ борци, а на каква народната масса, за която тѣ си пролѣха невинната кръвъ, като *агне-Гериковско* върху народния жертвеникъ. О, нека знаятъ и днешнитѣ еснафли, търговци, чиновници, офицери какво сѣ чувствували, мислили и дѣйствували българскитѣ бунтовници, а какво е чувствувала, мислила и дѣйствувала **раята!** . . .

Общъ прѣгледъ на биографическия опитъ.

До тукъ ние разгадахме въ частности биографическия опитъ, като указвахме на частнитѣ хубости и недостатѣци на литературния трудъ. Сега ще се постареемъ да дадемъ обща оцѣнка на